

Юрій Маліновський,
директор фахового коледжу,
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»
ORCID ID 0000-0003-4903-751X
yuriy-mal@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПОЧУТТІВ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлено проблему національно-патріотичного виховання сучасної молоді, зокрема, увагу зосереджено на формуванні громадянських почуттів. Обґрунтовано роль навчальної дисципліни «Історія України» у закладах фахової передвищої та вищої освіти, завдяки чому відбувається формування нової концепції громадянсько-патріотичного виховання, в основі якого перебуває українська національна ідея, віковічні традиції, позитивне ставлення молоді до народної та національної символіки, історії та культури.

Метою статті визначено теоретичний аналіз особливостей формування громадянських почуттів здобувачів освіти у ході вивчення навчальної дисципліни «Історія України». Завданнями статті передбачено окреслення та описову характеристику тематичних компонентів, які найбільше спрямовані на формування свідомої громадянської позиції та почуттів молодого покоління.

Доведено, що серед основних освітніх напрямів сьогодні найбільш актуальними є патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що не лише відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності, а й закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін. Тому формування «нових» патріотичних та громадянських якостей учнівської молоді полягає у гармонійному поєднанні традиційного виховання минулим і виробленні нових виховних парадигм з урахуванням перспектив розвитку суспільства в цілому.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, громадянські почуття, здобувачі освіти, історія України, заклади фахової передвищої освіти, заклади вищої освіти.

Yuriy Malinovskyi. Formation of civic feelings of students in history of Ukraine classes

The article highlights the problem of national-patriotic education of modern youth, in particular, attention is focused on the formation of civic feelings. The role of the educational discipline "History of Ukraine" in institutions of professional pre-higher and higher education is substantiated, thanks to which a new concept of civic-patriotic education is formed, which is based on the Ukrainian national idea, age-old traditions, and the positive attitude of young people to folk and national symbols, history and culture .

It has been proven that the study of the "History of Ukraine" educational discipline by the students of the educational discipline "History of Ukraine" in professional pre-university and higher education institutions plays a significant role in the formation of the civic feelings of the youth, thanks to which the formation of a new concept of civic and patriotic education takes place, which is based on the Ukrainian national idea, age-old traditions, positive attitude of young people to folk and national symbols, history and culture. The course of the history of Ukraine, introduced in all educational institutions as a basis for the formation of the Ukrainian national idea, the revival of the historical truth about our people, and the patriotic upbringing of education seekers at all its levels.

The purpose of the article is a theoretical analysis of the peculiarities of the formation of civic feelings of education seekers during the study of the educational discipline "History of Ukraine". The tasks of the article provide for the outline and descriptive characteristics of the thematic components, which are most aimed at forming a conscious civic position and feelings of the younger generation.

It is substantiated that among the main educational directions, patriotic and civic education are the most relevant today as core, fundamental, which not only meet the urgent requirements and challenges of modern times, but also lay the foundations for the formation of the consciousness of current and future generations, who will consider the state as a guarantee of their own personal development, which is based on the ideas of humanism, social welfare, democracy, freedom, tolerance, balance, responsibility, healthy lifestyle, readiness for change. Therefore, the formation of "new" patriotic and civic qualities of schoolchildren consists in a harmonious combination of traditional education in the past and the development of new educational paradigms, taking into account the prospects for the development of society as a whole.

Key words: national-patriotic education, civic feelings, education seekers, history of Ukraine, institutions of vocational pre-higher education, institutions of higher education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Особливості розвитку української держави на сучасному етапі характеризуються виникненням певних глобальних проблем, з-поміж яких вирізняється необхідність відродження національно-патріотичної свідомості нашого народу, молодого покоління, з метою формування справжнього свідомого громадянина рідної землі. Саме на свідомих громадян, які завжди будуть відданими українській прогресивній національній ідеї, покладаються значні сподівання щодо розбудови якісно нової, прогресивної демократичної держави, яка гідно займатиме провідні позиції серед розвинених європейських держав.

Проблема формування громадянських почуттів існує стільки, скільки існує держава як соціальний інститут. Актуальність означеної проблеми не згасає від часів виникнення перших держав і по сьогодні. Тому громадянсько-патріотична освітня діяльність завжди була і буде провідною в системі виховання молодого покоління, оскільки сприяє прищепленню молоді свідомого розуміння та бережного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства, а також забезпечує формування громадянської культури особистості загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес формування громадянських почуттів молодого покоління унормований у низці державних документів, а отже, можна вважати такий процес державним соціальним замовленням у сфері освіти й виховання. Державна законодавча база, зокрема, Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Закони України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді тощо свідчить про те, що сучасні освітні процеси потребують якісно нових підходів і шляхів до виховання патріотичних почуттів та якостей молодого покоління. При цьому важливо пам'ятати про глибинну культуру та історію нашої держави, про історичний досвід державницького устрою України, що є потужним джерелом і міцним підґрунтям національно-патріотичного виховання сучасної молоді [5, с. 59].

Відомий чеський педагог Я. Коменський був першим серед зарубіжних мислителів, хто досліджував проблему сутності, теоретичних основ і напрямів патріотичного виховання та формування громадянських почуттів нового покоління. За переконаннями педагога, зміст окресленого поняття повинен ґрунтуватися на ідеї народності. Навчання рідною мовою, спрямування освітнього процесу на формування в дітей почуттів людяності, гуманності, патріотизму, вболівання за добробут рідної землі та готовності до самопожертви заради свободи та незалежності Батьківщини – ось ті якості, які відображають сутність ідеї народності та всього процесу виховання загалом.

На важливості національного спрямування освітньо-виховного процесу зосереджували увагу також і відомі українські педагоги, науковці, громадські діячі XIX-XX століття, зокрема Г. Вашенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, І. Огієнко, В. Сухомлинський, С. Русова та інші.

Серед сучасних вітчизняних науковців, педагогів проблеми національно-патріотичного та громадянського виховання досліджували І. Бех, О. Вишневський, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Івашковський, О. Кузьменко, І. Кучинська, Б. Мельниченко, Н. Нікітіна, О. Пометун, О. Рацул, Ю. Римаренко, С. Сліпченко, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відомо, що запорукою успішного розвитку та зміцнення громадянського суспільства є національна свідомість його громадян, що залежить від успішності забезпечення національно-патріотичного та громадянського виховання нового покоління. При цьому важливо враховувати, що виховний процес впливає абсолютно на всі сфери суспільного життя особистості. Проте будь-який суспільний розвиток

вимагає звернення до історії освітнього та культурного потенціалу, що накопичувався людством упродовж усього його існування [2; 4; 6].

Процес національно-патріотичного виховання, в ході якого формуються громадянські почуття молоді, органічно поєднаний з освітнім процесом, опануванням основами гуманітарних наук, багатовікової національної та світової культури. При цьому нагальною необхідністю є формування різноманітними освітніми засобами таких якостей особистості, що визначаються свідомим та ціннісним ставленням до суспільства, держави, самої себе та інших [9].

Саме тому вагоме значення у формуванні громадянських почуттів молоді відіграє вивчення здобувачами освіти навчальної дисципліни «Історія України» у закладах фахової передвищої та вищої освіти, завдяки чому відбувається формування нової концепції громадянсько-патріотичного виховання, в основі якого перебуває українська національна ідея, віковічні традиції, позитивне ставлення молоді до народної та національної символіки, історії та культури.

Отже, **мета** статті полягає в теоретичному аналізі особливостей формування громадянських почуттів здобувачів освіти у ході вивчення навчальної дисципліни «Історія України». Завданнями статті передбачено окреслення та описову характеристику тематичних компонентів, які найбільше спрямовані на формування свідомої громадянської позиції та почуттів нового покоління.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток особистості вимагає системного, цілісного підходу до змісту процесу освіти та виховання, вибору методів і засобів, взаємодії сфер впливу на здобувачів освіти. Коли ми говоримо про доцільність системності громадянсько-патріотичного виховання молоді, увазі то йдеться про єдність мети та змісту виховання, управління моральними, духовними та пізнавальними процесами, забезпечення ефективності методів і засобів виховання. Тому освітній процес у закладах освіти важливо будувати так, щоб виховувати у здобувачів освіти національні почуття, формувати в них шанобливе ставлення до свого народу, до його вікових моральних і духовних традицій та надбань, а також взаємоповагу та гордість за свою Батьківщину. Завдяки систематичному виховному впливу на особистість вдається забезпечити формування суспільно-важливих рис громадянина, серед яких виокремлюємо національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, економічну та правову культуру тощо.

Вивчаючи навчальну дисципліну «Історія України», студенти дізнаються, що традиції українського патріотичного виховання та формування громадянських почуттів склалися ще в часи Київської Русі та Галицько-Волинської держави. За князювання Володимира Великого у Новгороді в кінці X століття виникла перша школа для навчання дітей бояр та князів, а в середині XI століття Ярослав Мудрий у Києві зібрав одну з найбільших у Європі бібліотеку. Всім відомий факт про те, що Данило Галицький заснував у всіх містах держави при церквах і монастирях школи, а його молодший брат Василько сам займався оздобленням золотом і сріблом дорогих книг [1, с. 44].

Процес гуманізації освітнього процесу в освітніх закладах сучасної України торкається проблеми формування громадянських почуттів та світоглядних орієнтацій молоді відповідно до курсу на демократизацію українського суспільства, проголошеного у Конституції України. Виховний ідеал – це мета виховання, образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, виховуючи студентів.

У процесі дослідження процесу формування громадянських почуттів молоді передбачається формування концепції принципу історизму, враховуючи її актуальність у формуванні національної свідомості особистості. Вітчизняна педагогіка та історія утверджували і далі розвивають прогресивні ідеї поширення освіти в Україні, а також боротьби за національне і соціальне визволення на прикладах таких історичних постатей нашого минулого, як Ярослав Мудрий, Володимир Великий, Данило Галицький, Петро Могила, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Кирило Розумовський, Григорій Кониський, Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Леся Українка, Михайло Грушевський, Євген Коновалець, Микола Хвильовий, Ліна Костенко, В'ячеслав Чорновіл, Олекса Воропай, Григорій Ващенко, Василь Сухомлинський, Володимир Івасюк та сотень інших героїв України минулого і сучасності.

Сьогодні в незалежній демократичній державі національній історіографії вдається відновити втрачені позиції, завдяки чому можна подолати численні історичні прогалини, «заборонені теми», розкрити та отримати доступ до засекречених історичних першоджерел. Саме так історична наука як першооснова національної пам'яті може позбутися певних нашарувань «викривленої», «зручної історії», відродити власну вартісність як науки, що втілює прагнення людства усвідомити себе, зрозуміти минуле й сьогодення, спроектувати перспективи майбутнього [3, с. 21; 7].

За 31 рік незалежності докорінно змінилися навчальні програми, підручники, довідники із суспільних дисциплін. Курс історії України, введений в усіх закладах освіти як основа для формування української національної ідеї, відродження історичної правди про наш народ, патріотичного виховання здобувачів освіти на всіх її рівнях. Так, уже починаючи з початкових класів, молодші школярі знайомляться з історичним минулим України, рідного краю, з національними героями, а в 7-11 класах старшокласники на основі нових історичних документів детально вивчають курс історії України.

Саме на цій основі формуються основи патріотизму і громадянськості, почуття гордості та болю за героїчні й трагічні сторінки нашої історії, плакається любов та інтерес до історичної правди, національної символіки, вдумливе ставлення до історичних подій та сьогодення, відповідальність за долю Батьківщини [1, с. 43].

Вагоме значення для національного виховання та формування громадянських почуттів молоді у закладах вищої освіти мають, наприклад, такі навчальні курси, як «Історія України», «Історія державотворення в Україні», «Історичне краєзнавство», широкомасштабна позааурочна виховна, наукова, пошукова, краєзнавча робота викладачів соціально-економічних дисциплін у співпраці з молодими ентузіастами. Студенти мають можливість продемонструвати свої знання, свою активну громадянську позицію, розкрити особистісні прояви принципів національної ідентичності при підготовці таких, наприклад, виховних заходів історичного спрямування, як «Свято козацької слави», «Шевченківська весна», «Дзвони Чорнобиля», «Михайло Грушевський – найвидатніша постать української історії», «Конституція Пилипа Орлика», «М. Остроградський – відомий математик», «Українська революція 1917 – 1920 рр. та її історичне значення в новітній історії», «Григорій Ващенко – фундатор української національної педагогіки», «Вивчаємо педагогічну спадщину Софії Русової», «Я. Коменський – основоположник педагогічної науки», «Богдан Хмельницький – фундатор української Гетьманської держави», «Крути – пам'ять і біль України», «Причини та наслідки голодомору в Україні 1932 – 1933 рр.» тощо. Така активна спільна діяльність викладачів та студентів сприяє формуванню громадянських почуттів молоді, розвитку їхніх знань і творчих можливостей.

Дуже вдало сказав про нашу історію, історичну пам'ять і наступність поколінь видатний український історик Ісидор Нагаєвський у своїй праці «Історія української держави ХХ століття». В ній автор зазначив, що кожна людина має своє особливе призначення, яке може реалізувати лише вона. Подібно до цього і кожен народ виконує свою самотню історичну місію, яку втілює тисячоліттями від покоління до покоління, захищаючи свою землю, духовні й матеріальні надбання свого народу, незалежність та національну самотність власної держави [8, с. 6]. Сьогодні ці слова науковця актуальні як ніколи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Таким чином, серед основних освітньо-виховних напрямів сьогодні найбільш вагомим та нагальним є громадянсько-патріотичне виховання як ключове, як таке, що відповідає нагальним вимогам і викликам сьогодення, а відтак, закладає підґрунтя для формування національної свідомості сучасного молодого покоління і прийдешніх поколінь. Важливим завданням виховного процесу є формування такої свідомої особистості, яка здатна розглядати власну державу як запоруку особистісного розвитку, спираючись при цьому на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя тощо.

Тому зміст формування патріотичних та громадянських якостей і цінностей сучасного покоління полягає у гармонійному поєднанні традиційного виховання історичною спадщиною свого народу та інноваційних виховних парадигм з урахуванням перспектив розвитку суспільства загалом. Ефективність реалізованих сьогодні соціально-педагогічних перетворень у цьому напрямку багато в чому залежить від спрямування та шляхів удосконалення системи національно-патріотичного виховання у закладах фахової передвищої та вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакалець О. Формування творчої особистості в процесі вивчення курсу історії України. *Матеріали науково-практичної конференції гуманітарного ліцею «Формування творчої особистості шляхом гуманізації навчання»*. Бар, 2003, С. 43–47.
2. Бех І. Теоретико-методологічні засади гуманітарної підготовки кадрів у вимірі європейського вибору України. *Освіта*. 2004. № 8. С. 5–6.
3. Бойчук С., Смолюк В. Національне виховання молоді. Луцьк: Промінь, 2003. 160 с.

4. Ващенко Г. Виховний ідеал. Навч.-метод. посіб. з історії національного шкільництва. Київ: Вища школа, 1998. 220 с.
5. Величко О. Ю. Зарубіжний досвід формування громадянської компетентності дітей і молоді. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2013. Вип. 13. С. 24–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_13_6
6. Концепція національного виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Київ, 2002. С. 59–60.
7. Литвин В., Гусев В., Слісаренко А. Історична наука: термінологічний та понятійний довідник. Київ: Либідь, 2002. 390 с.
8. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ століття. Київ: Наукова думка, 1993. 120 с.
9. Ївженко Ю.В. Теоретичні аспекти формування почуття громадянськості студентської молоді. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів», 24-25 квітня 2018 р. Київ, 2019. С. 8-14.

REFERENCES

1. Bakalets' O. Formuvannia tvorchoi osobystosti v protsesi vyvchennia kursu istorii Ukrainy. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii humanitarnoho litseiu «Formuvannia tvorchoi osobystosti shliakhom humanizatsii navchannia»*. Bar, 2003, S. 43–47. [in Ukrainian].
2. Bekh I. Teoretyko-metodolohichni zasady humanitarnoi pidhotovky kadriv u vymiri ievropejs'koho vyboru Ukrainy. *Osvita*. 2004. № 8. S. 5–6. [in Ukrainian].
3. Bojchuk S., Smoliuk V. Natsional'ne vykhovannia molodi. Luts'k: Promin', 2003. 160 s. [in Ukrainian].
4. Vaschenko H. Vykhovnyj ideal. Navchal'no-metodychnyj posibnyk z istorii natsional'noho shkil'nytstva. Kyiv: Vyscha shkola, 1998. 220 s. [in Ukrainian].
5. Velychko O. Yu. Zarubizhnyj dosvid formuvannia hromadians'koi kompetentnosti ditej i molodi. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2013. Vyp. 13. S. 24–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_13_6. [in Ukrainian].
6. Kontseptsiiia natsional'noho vykhovannia ditej ta molodi u natsional'nij systemi osvity. Kyiv, 2002. S. 59–60. [in Ukrainian].
7. Lytvyn V., Husiev V., Slisarenko A. Istorychna nauka: terminolohichnyj ta poniatijnyj dovidnyk. Kyiv: Lybid', 2002. 390 s.
8. Nahaievs'kyj I. Istoriiia ukrains'koi derzhavy KhKh stolittia. Kyiv: Naukova dumka, 1993. 120 s. [in Ukrainian].
9. Yivzhenko Yu.V. Teoretychni aspekty formuvannia pochuttia hromadians'kosti students'koi molodi. *Materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii «Sotsial'no-pedahohichni zasady formuvannia hromadians'koi vidpovidal'nosti u studentiv»*, 24-25 kvitnia 2018 r. Kyiv, 2019. S. 8-14. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2022 р.